

Danuta Lech-Kirstein

Uniwersytet Opolski

ORCID: 0000-0002-3467-7824

dlech@uni.opole.pl

ŚLĄSKIE UNIWERSALIA ONIMICZNE NA PRZYKŁADZIE NAZW GEOGRAFICZNYCH POCHODĄCYCH OD NAZW PTAKÓW

SILESIA ONIMIC UNIVERSALS AS EXEMPLIFIED BY GEOGRAPHIC NAMES DERIVED FROM THE NAMES OF BIRDS

Abstrakt: Przedmiotem artykułu są nazwy geograficzne Śląska pochodzące od nazw ptaków. Analizie zostały poddane polskie i niemieckie nazwy odapelatywne obiektów zamieszkałych i niezamieszkałych, a także oronimy i hydronimy. Nazwy gatunków ptaków ukazane są jako uniwersalne podstawy nazw geograficznych w obu językach.

W części analitycznej opisane są poszczególne nazwy, ich lokalizacja, pierwsze zapisy, a także znaczenia realne i symboliczne ich apelatywnych podstaw nazwotwórczych. Analiza wyraźnie pokazuje, że tendencje nazewnicze w obu językach są podobne. Zdecydowana większość to nazwy topograficzne, charakteryzujące teren ze względu na występowanie na nim pewnych gatunków fauny (na przykład najczęstszymi podstawami oronimów są gatunki ptaków drapieżnych czy nocnych). Podobne są też znaczenia symboliczne poszczególnych gatunków ptaków, a także ich wartościowanie. Nazwy geograficzne pochodzące od nazw ptaków można więc uznać za uniwersalia onimiczne, które kształtują obraz rzeczywistości zarówno w języku polskim, jak i niemieckim.

Słowa kluczowe: nazwy geograficzne, nazwy ptaków, Śląsk

Abstract: The subject matter of this paper is the geographic names of Silesia derived from the names of birds. Polish and German appellative-derived names of inhabited and uninhabited buildings, as well as oronyms and hydronyms have been analysed. Names of bird species are presented as a universal bases for geographic names in both languages.

The analytical part focuses on particular names, their locations, the first records, as well as the real and symbolical meanings of their appellative name-forming bases. The analysis shows a clear similarity in the name-forming trends in both languages. Topographic names describing terrain with respect to certain fauna species occurring there constitute a significant majority (for instance, the most frequent oronym bases are species of birds of prey or night birds). There are also similarities between the symbolical meanings of particular bird species, as well as their valuation. The geographic names derived from the names of birds can therefore be considered to be onimic universals shaping the image of reality in both the Polish and German languages.

Key words: geographic names, names of birds, Silesia

1. Rozważania teoretyczne. Przedmiot i cel badań

Uniwersalia językowe za *Encyklopedią językoznawstwa ogólnego* (Polański, 1993, s. 573) są to cechy wspólne różnym językom, wynikające ze stosunku między językiem a myśleniem ludzkim lub między językiem a światem zewnętrznym (kulturą). W poniższym artykule chcę zwrócić uwagę na uniwersalia onimiczne, tzn. cechy wspólne nazw własnych w językach sąsiadujących, przede wszystkim zaś na korzystanie z podobnego budulca apelatywnego, jakim są nazwy ptaków dziko występujących w przyrodzie¹.

W prowadzonych badaniach wykorzystuję metodologię językowego obrazu świata (JOŚ), która zakłada, że elementy języka są nośnikami wiedzy potocznej, wiedzy o sposobach postrzegania rzeczywistości, konceptualizacji świata i wyznawanych wartościach. Nazwy własne, jak podkreślają językoznawcy, nie mają znaczenia leksykalnego, jednakże żywo odczuwany jest ich związek z apelatywnym budulcem, od którego pochodzą.

Oczywiście, znana w JOŚ jest zasada relatywizmu językowego, która zakłada, że różne języki naturalne w różny sposób kategoryzują rzeczywistość. Jednak badacze tacy, jak Fillmore, Lakoff czy Langacker, łączą tę zasadę z przekonaniem o „uniwersalizmie właściwości poznawczych człowieka” i próbują pogodzić „skonwencjonalizowane spojrzenie danej społeczności kulturowej” z uniwersalnością widzenia świata (por. Lewandowska-Tomaszczyk, 1996, s. 51–66).

Na Śląsku jako na terenie pogranicznym przez wieki powstawały nazwy przede wszystkim polskie i niemieckie. Kolonizacje, migracje ludności, a także naturalna symbioza językowa sprawiły, że nazwy śląskie są mozaiką tych języków i kultur. Szukając motywacji nazw geograficznych, często spotykamy się z pierwotnymi nazwami niemieckimi, niekiedy sztucznie tłumaczonymi na język polski przez Komisję Ustalania Nazw Miejscowości², która po drugiej wojnie światowej miała za zadanie spolonizowanie nazw niemieckich.

Materiał został wyekscerpowany ze *Słownika nazw geograficznych Śląska* (NGŚ)³. Analizie poddano zarówno toponimy, jak i hydronimy, oronimy i nazwy terenowe. Pominęłam natomiast duże grupy nowych nazw sztucznych, nazwy patronimiczne z podstawą pochodzącą od nazw ptaków oraz nazwy relacyjne⁴.

¹ Wstępem do badań był artykuł mojego autorstwa pt. *Nazwy ptaków w polskiej toponimii (przyczynek do onomastyki kulturowej)* (Lech-Kirstein, 2010, s. 304–312).

² W 1948 r. nazwę zmieniono na: Komisja Ustalania Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych.

³ W niektórych przykładach materiał ten został zweryfikowany i uzupełniony. Jeśli to możliwe, w swoich rozważaniach wychodzę od nazw pierwotnych i pokazuję ich odpowiedniki w drugim języku. Ponieważ interesuje mnie przede wszystkim semantyczny aspekt apelatywnego budulca nazw, datowanie jest tu sprawą drugorzędną, np. dla niemieckich nazw ekscerpowanych z powojennych „Monitorów Polskich” i kartoteki URM (eksploracji terenowej z ramienia Komisji Ustalania Nazw Miejscowych i Obiektów Fizjograficznych przy Urzędzie Rady Ministrów) przyjmuję orientacyjną datę *przed 1945*.

⁴ Dyskusyjne są przede wszystkim nazwy miejscowe, a także niektóre mikrotoponimy, dla których nie istnieją dostateczne dowody na to, że ich podstawami są nazwy pospolite, a nie osobowe. Nie ulega wątpliwości jednak, że i te nazwy nawiązują do pierwotnych baz apelatywnych.

2. Ptaki w kulturze

Od wieków ludzie wyobrażali sobie istoty duchowe, czyli bogów, duchy opiekuńcze i duszę ludzką, w postaci ptaków. W czasach prehistorycznych ptaki łączono z kultem słońca. Figurki ptaszków znajdowano w grobowcach od epoki brązu, miały zapewne symbolizować jakieś szczególnie dobre moce wywodzące się od boskiego słońca (Heckowa, 1961, s. 21). Chrześcijaństwo te wyobrażenia przekształciło: „skrzydła” Boga są symbolem boskiej opieki, uskrzydleni są też serafini i cherubini, Duch Święty ukazuje się w postaci gołębic, symbolem Chrystusa jest gołąb, a Maryi i Kościoła – synogarlica (Forstner, 1990, s. 225–230).

Ptaki były obiektem sztuki wróżbiarskiej. Aby sprawdzić, czy dziewczęta będą miały powodzenie, śląskie wróżbiarki wybierały z gniazd skowronków lub dudków dwoje piskląt, wkładały je do garnka i stawiały na ogniu. Jeśli zwróciły się do siebie brzuskami, był to dobry znak (Heckowa, 1961, s. 116–117).

Niektóre ptaki, jak bociany, skowronki, jaskółki, zapowiadały szczęście, inne, jak kruki, jastrzębie, sowy czy puchacz – zwiastowały katastrofę (Heckowa, 1961, s. 56). W Beskidzie Śląskim istniało na przykład przeświadczenie, że kobiety po porodzie nie mają duszy, gdyż oddają ją narodzonemu dziecku. Aby ją odzyskać, daje się kobietom do spożycia kurę lub gołębia, pod których postaciami występują dusze zmarłych (Ligęza, 1948, s. 23). Ptaki nierozłącznie wiązały się więc z problemami życia i śmierci. W kulturze śląskiej przetrwał archaiczny pogląd, że dusza ludzka po śmierci przyjmuje postać pary wodnej lub ptaka: gołębia, wróbla lub kawki. Jeśliby zaś człowiek umarł w grzechu, jego dusza ukaże się w postaci wrony lub kruk (Wesołowska, 1991, s. 255).

3. Analiza materiału

Na świecie istnieje ponad 10 tys. gatunków ptaków⁵. Liczba gatunków ptaków stwierdzonych w Polsce i wpisanych na listę awifauny naszego kraju wynosi obecnie 467⁶.

Podstawą podziału nazw pochodzących od gatunków ptaków jest potoczna kategoryzacja (por. Kępa-Figura, 2007), podkreślająca stosunek człowieka do przyrody i dzieląca ptaki na udomowione, hodowane dla pożywienia, np. *kaczka*,

⁵ <https://pl.wikipedia.org/wiki/Ptaki> [dostęp: 30.03.2022].

⁶ Stan z 31 grudnia 2021 r. według podziału przyjętego przez Komisję Faunistyczną Sekcji Ornitologicznej Polskiego Towarzystwa Zoologicznego, która zajmuje się weryfikacją obserwacji – http://pl.wikipedia.org/wiki/Ptaki_Polski [dostęp: 30.03.2022]. Należy podkreślić, że część z nazw gatunków ma dwa człony, z których drugi jest odróżniający, np. *drozd obrożny*, *drozd oliwkowy*, *drozd rdzawy*, *drozd rdzawoskrzydły*, *drozd rdzawogardły*, *drozd czarnogardły*, *drozd śpiewak* – razem 7 gatunków, z których w nazwach pojawia się tylko pierwszy człon: *drozd*.

gęś, pożyteczne drapieżniki, np. *jastrząb*, *kania*, *sokół*, *sęp*, *krogulec*, *rybołów*, powszechnie występujące ptaki pospolite, takie jak: *gołąb*, *wróbel*, *sroka*, *gawron*, *jaskółka*, *kukułka*, *sikora*, *pliszka*, *dzięcioł*, *sójka*, ptaki stadne (wśród nich wędrowne, jak *bocian*, *żuraw*, oraz wodne i błotne⁷, np. *czapla*, *słonka*, *gągoł*, *kulik*, *rybitwa*, naziemne, spotykane najczęściej na polach: *bażant*, *kuropatwa*, *przepiórka*) i śpiewające, np. *słowik*, *skowronek*, *drozd*, *szpak*, *kos*, *kawka*, *szczygieł*, *wilga*, *kowalik*, *zięba*, *czyż*. Wśród nich negatywnie kojarzą się *kruk*, *wrona* czy *kawka* oraz ptaki nocne: *sowa*, *puchacz*. Brak w nazwach śląskich gatunków ptaków egzotycznych lub kolorowych, jak: *lelek*, *żołna*, *kraska*, *gil*, *dudek*⁸.

Dużą grupę baz toponimicznych stanowią nazwy **drapieżników**. Dla człowieka ptaki te stanowią ważny i pożyteczny element przyrody, gdyż polują na gryzonie i inne szkodniki upraw rolnych. Przy tym budzą w człowieku duży respekt i nie kojarzą się pozytywnie. *Jastrząb* symbolizuje słońce, ogień i wiatr, szybkość, dzikość i okrucieństwo, śmierć i zniszczenie, ale też nieśmiertelność i majestat (SSKop, s. 121), *sokół* – dumę, męskość, rycerskość, szlachetność, ale i złość, pocałunek śmierci, nieśmiertelność, śmierć, świętość, także skromność, miłość (SSKop, s. 394), *sęp* – zniszczenie, nieszczęście i bezwzględność, ale i bystrość wzroku, sprawiedliwość czy macierzyństwo (SSKop, s. 373). Znaczenia te potwierdzają też słowniki niemieckie: *Habicht* ‘jastrząb’ i *Falke* ‘sokół’ (gatunki często nierozgraniczane) są szlachetne i opiekuńcze, charakteryzujące się szybkością i bystrym wzrokiem; *Geier* ‘sęp’ symbolizuje chciwość, niecierpliwość i gwałtowność (<https://woerterbuchnetz.de>).

pol. *jastrząb* // niem. *Habicht*

toponimy: *Jestirsin* 1321, dziś *Jastrzębia*, wś, gm. Góra, dlnśl., NGŚ IV, 79; *villa Jastrzembie* 1679, dziś *Jastrzębie*, wś, gm. Rudnik, śl., NGŚ IV, 80; *Jestrzembe* 1251, dziś *Jastrzębie*, wś, gm. Namysłów, opol., NGŚ IV, 80; †*Jastrzębie*, osada, nieznana w daw. pow. ol., NGŚ IV, 80; hydronimy: *Jastrąbka* przed 1945 rzeka; p. dopł. Poręby, Sąciszka, Barycz, Odra, NGŚ IV, 79; *Habichswasser* przed 1945, pol. *Jastrząb*, potok; p. dopł. Łomnicy, dorz. Nysy Kłodzkiej, Odra, NGŚ IV, 78; *Habichtsfloss* przed 1945, pol. *Jastrąbek*, potok, p. dopł. Kwisy, dorz. Bobru, Odra, NGŚ IV, 79; oronimy: *Habichtsberg* przed 1945, pol. *Jastrzębia*, g., daw. pow. kam., NGŚ IV, 79; *Habichtshübel* przed 1945, pol. *Jastrzębiec*, g., Grzbiet Kamienicki, G. Izerskie, Sudety Zach., NGŚ IV, 80; *Habichtsberg*, pol. *Jastrzębnik* przed 1945, g., Czarny Las, G. Kamienne, Sudety Środ., NGŚ IV, 81; mikrotoponimy: †*Jastrąb* 1689, n. leśna; leśn. Wyry, obecnie mto Tychy, śl.,

⁷ W porównaniu z poprzednim rekonesansem obejmującym całą Polskę nazwy śląskie nie zawierają niektórych podstaw pochodzących od gatunków ptaków np. wodnych czy błotnych, co jest zrozumiałe, wzięwszy pod uwagę krajobraz Śląska.

⁸ Zaproponowany słownik objął nazwy pierwotnie polskie i pierwotnie niemieckie w następującej kolejności: toponimy, hydronimy, oronimy i mikrotoponimy.

NGŚ IV, 78; *Jastrąbka* 1925–1942, n. ter., wś Góraźdże, gm. Gogolin, opol., NGŚ IV, 79; *Jastrzembie* 1623, n. ter., Sierosławice, gm. Byczyna, opol., NGŚ IV, 80; *Jastrzębie* przed 1945, las, do wsi Dzięgielów, gm. Goleszów, śl., NGŚ IV, 80; *Die Gatschambe, Die Gastschambe, Die Jatschambe* XIX w., ogpol. *Jastrzębie*, n. ter., okolica Klenicy, gm. Bojadła, lubus., NGŚ IV, 80; †*Jastrzębiec* 1722, n. leśna, leśn. Międzyrzecze, obecnie mto Tychy, śl., NGŚ IV, 80; *Jastrzębiec* przed 1945, łąki, Ligota, gm. Czechowice-Dziedzice, śl., NGŚ IV, 80; †*Habichtsggrund* 1686, możliwe dzierżawcze od n. os. *Habicht*, bez n. pol. cz. wsi, Paszków, gm. Bystrzyca Kłodzka, dlnśl., NGŚ IV, 1;

pol. *sokół* // niem. *Falke*

toponimy: *Valcanagy* 1239: niem. *Falken-hain* ‘sokoli gaj’, pol. *Jastrzębce*, wś, gm. Środa Śl., dlnśl., NGŚ IV 79; *Falkensdorf* ok. 1300, pol. *Sokola*, wś, gm. Paszowice, dlnśl., NGŚ XII, 140; *Valckenberger, Falkenberg* 1631, pol. *Sokolec*, wś, gm. Nowa Ruda, dlnśl., NGŚ XII, 141; *Falkenberg* 1743, pol. *Sokolina*, osada do Rzeczeki, gm. Walim, dlnśl., NGŚ XII, 142; *Valcnai* 1267, pol. *Sokołowiec*, wś, gm. Świerzawa, dlnśl., NGŚ XII, 143; oronimy: *Falkensteine* przed 1945, pol. *Sokolnik*, wzniesienie między Szrenicą i Łabskim Szczytem, Karkonosze, NGŚ XII, 142; *Sokolica* przed 1945, g., G. Sowie, Sudety Środ., NGŚ XII, 141; *Falken Berge* przed 1945, pol. *Sokole Góry*, góry, kraniec Rudaw Janowickich, Sudety Zach., NGŚ XII, 141; *Falkenstein* przed 1945, pol. *Sokolik*, skała, Karkonosze, NGŚ XII, 142; mikrotoponim *Falke-Teich* przed 1945, pol. *Sokoli Staw*, staw, daw. pow. ol., NGŚ XII, 141;

pol. *sęp* // niem. *Geier*

toponim *Geyersberg* 1433, pol. *Sępów*, przys. Wilkowa, gm. Złotoryja, dlnśl., NGŚ XII, 76; oronimy: *Sępia* przed 1945, g., G. Bystrzyckie, Sudety Wsch., NGŚ XII, 75; *Sępia* przed 1945, g., G. Krucze, G. Kamienne, Sudety Środ., NGŚ XII, 75; *Geiersberg* przed 1945, pol. *Jastrzębiec*, g., Grzbiet Kamienicki, G. Izerskie, Sudety Zach., NGŚ IV, 80; *Geierstein* przed 1945, pol. *Sępia Góra*, g., G. Izerskie, Sudety Zach., NGŚ XII, 75; *Geiers-Berg* przed 1945, pol. *Sępia*, g., masyw Gołębiej, G. Sowie, Sudety Wsch., NGŚ XII, 75; *Geiersberg* przed 1945, pol. *Sępnia*, g., Kotlina Kłodzka, Sudety Środ., NGŚ XII, 76; *Geiers Berg* przed 1945, pol. *Sępówka*, wzg., G. Suche, Sudety Środ., NGŚ XII, 76.

Za kryterium wyboru nazwy może służyć także powszechność występowania danych gatunków na danym terenie, stąd następną grupą są ptaki **pospolite**. *Wróbel* jest w kulturze polskiej symbolem płodności, złodziejstwa, diabła, ale i wojowniczości, odwagi, a także chytryści, samotności, małej wartości, skromności (SSKop, s. 481). *Kukulka* przywołuje znaczenia egoizmu, pasożytnictwa, podstępny, oszustwa, głupoty, ale i szczęścia, miłości czy małżeństwa (SSKop, s. 181). *Gołąb* konotuje niebiańską czystość i niewinność, duszę, natchnienie

boskie i pokój (SSKop, s. 99). *Jaskółka* jest symbolem wiosny, ranka, słońca, zmartwychwstania, Chrystusa, szczęścia domowego, wolności, ale i rozwiązłości czy smutku (SSKop, s. 119). Podobne znaczenia podkreślają słowniki niemieckie: *Taube* ‘gołąb’ symbolizuje głupotę, skromność i delikatność; *Sperling* ‘wróbel’ jest mało wartościowy, skłonny do złodziejstwa (<https://woerterbuchnetz.de>).

pol. **gołąb**⁹ // niem. **Taube**

hydronim *Gołębica* przed 1945, rz., l. dopł. Ścinawy Niemodlińskiej, dorz. Nysy Kłodzkiej, Odra, NGŚ III, 65; oronimy: *Taubenschlag* przed 1945: niem. ‘gołębia przesieka’, pol. *Gołębia*, g., G. Sowie, Sudety Wsch., NGŚ III, 64; *Taubenlehne* przed 1945: niem. ‘gołębie zbocze’, pol. *Gołębia*, wzg., daw. pow. bol., NGŚ III, 64; *Taubenberg* przed 1945, pol. *Gołębnik*, g., Wzgórza Łomnickie, Sudety Zach., NGŚ III, 65; *Taubenberg* przed 1945, pol. *Gołębnik*, wzg., Pog. Izerskie, Sudety Zach., NGŚ III, 65; mikrotoponim *Taubenberg* przed 1945, pol. *Gołębnik*, gospodarstwo do wsi Modliszów, gm. Świdnica, dlnśl., NGŚ III, 65;

pol. **sroka** // niem. **Elster** // gw. niem. **Schalaster**

toponim *Elsterberg*, *Srocza Góra* 1845, kol. Pniowa, gm. Toszek, śl., NGŚ XIII, 13; oronimy: *Schalasterberg* przed 1945, dziś *Jastrzębek*, g., G. Stołowe, Sudety Środk., NGŚ IV, 79; *Schalaster Hübel* przed 1945, pol. *Sosnowiec*, wzniesienie w Karpaczu, pow. jel., dlnśl., NGŚ XII, 151; *Schalasterberg* przed 1945, pol. *Jastrzębek*, g., G. Stołowe, Sudety Środ., NGŚ IV, 79; mikrotoponimy: *Srokowitz Teich*, pol. *Srokowiec*, staw, wś Solarnia, gm. Pawonków, śl., NGŚ XIII, 13; *Srokacz*, n. ter. Bogacicy, gm. Kluczbork, opol., NGŚ XII, 13; †*Srokowiec* 1886, przedmieście Siemianowic Śląskich, śl., NGŚ XIII, 13;

pol. **sikora** // niem. **Meisen**

toponim *Sikorsetz* 1845, pol. †*Sikorzec*, daw. osada do Krzyżkowic, dziś cz. Pszowa, śl., NGŚ XII, 93 (możliwe też od n. os. *Sikora*); hydronim *Sikorka* 1951 potok, l. dopł. Chwaliszówki, dorz. Odry, NGŚ XII, 92, ESHP; oronim *Meisenberg* przed 1945, pol. *Sikornik*, g., Wysoczyzna Międzyzyleska, Kotlina Kłodzka, Sudety Zach., NGŚ XII, 93; mikrotoponimy: *Die Schikorka* 1723, pol. *Sikorka*, n. ter., Kamień Śląski, gm. Gogolin, opol., NGŚ XII, 92; *In dem grossen Sikornicefelde*, pol. *Sikornice*, n. ter., Mechnice, gm. Dąbrowa, opol., NGŚ XII, 92; *Sikornik* 1925–1942, n. ter., Rożniątek, gm. Strzelce Opolskie, opol., NGŚ XII, 93; *Sikorec* 1679, dziś *Sikorzec*, łąka, Rzędowice, gm. Dobrodzień, opol., NGŚ XII, 93 (możliwe też od n. os. *Sikora*)¹⁰.

⁹ Może też gołębie hodowlane – na Śląsku bardzo popularne. Część nazw ma charakter dzierzawczy od n. os. *Gołąb*.

¹⁰ Pozostałe nazwy dzierzawcze od nazwisk *Sikora*. Śląskie nazwy *Czubatka* nie realizują pierwotnych znaczeń niemieckich i związane są z ap. *czub* ‘wierzchołek’, natomiast *Sosnówka* – na

Pojedynczo pojawiają się też onimy z takimi nazwami ptaków pospolitych, jak: *Schwalbe*, pol. *jaskółka* (oronim *Schwalbensteine*, dziś *Jaskółka* przed 1945, g., Masyw Śnieżnika, Sudety Wsch., NGŚ IV 77); *Kuckuck*, pol. *kukulka* (oronim *Kuckucksteine* przed 1945, pol. *Kukulcze Skąły*, skałki, daw. pow. jel., NGŚ VI, 84¹¹); *Sperling*, pol. *wróbel* (oronim *Sperlings Lehne* 1949, pol. Wróblík, g., G. Opawskie, Sudety Wsch., NGŚ XV, 152; mikrotoponim *Wróblowiec* 1925–1942, n.ter. w Kobylicach, gm. Cisek, opol., NGŚ XV, 153¹²).

Typowe dla krajobrazu polskiego, w tym śląskiego, są ptaki **stadne**, przede wszystkim zaś klucze przelatujących ptaków **wędrownych**. Dla ludzi mają one znaczenie symboliczne: *bocian* symbolizuje wędrowkę, wiosnę, dobrą wróżbę, płodność, urodzajność, zmartwychwstanie, mądrość, ale też pychę i moralizowanie (SSKop, s. 28), *żuraw* – wzniosłość, nieśmiertelność, szczęście, a także snobizm czy zdradę (SSKop, s. 508). Słownik Grimmów notuje, że *Storch* ‘bocian’ jest zwiastunem pojawienia się wiosny i dziecka w rodzinie, założenie przez niego gniazda na domu przynosi szczęście, bogactwo i długie życie (<https://woerterbuchnetz.de>).

pol. **bocian** // niem. **Storch**

hydronim *Storch Gr.(aben)* 1889, pol. *Bocieniec*, potok, p. dopł. Nowego Rowu, dorz. Odry, NGŚ XVII, 68, ESHP; mikrotoponimy: *Storchwinkel* 1954, pol. *Bocianiec*, teren płaski, daw. pow. wroc., MP 473; *Bocianek* 1925–1942, n. ter., daw. pow. niemodl., gm. Stradunia, opol., NGŚ I, 67; *Bociniec* przed 1945, pole i łąka, daw. pow. rac., NGŚ I, 67;

pol. **żuraw** // niem. **Kranich**

toponimy: *Serawin* 1270, dziś *Żurawiniec*, wś, gm. Miękinia, dlnśl., NGŚ XVI, 192; *Zorauiam* 1149, pol. *Żórawina*, wś-gm., dlnśl., NGŚ XVI, 190; hydronimy: *Żurawiec* 1951, rów. l. dopł. Strupińskiego Potoku, dorz. Łachy, Barycz, NGŚ XVI, 192; *Der Kranich Striem* 1951: niem. ‘żurawia pręga’, pol. *Żórawianka*, rów, l. dopł. Żurawki, dorz. Odry, NGŚ XVI, 190, ESHP; *super rivulum, quo Sorauina dicitur* 1155, pol. *Żórawina*, rzeka, p. dopł. Ślęży, dorz. Odry, NGŚ XVI, 190, ESHP; *Kranich Gr.(aben)* 1951, pol. *Żurawek*, potok, p. dopł. Kopaniny, dorz. Kaczawy, Odra, NGŚ XVI, 191; *Kranich Lache, Kranich Graben* przed 1945, pol. *Żurawia*, rów, l. dopł. Nidzicy, dorz. Czarnej Wody, Kaczawa, NGŚ XVI, 192; oronimy: *Kranich Wiese*, dziś *Hala Szrenicka*: niem. ‘żurawia łąka; hala’, hala, Karkono-

Śląsku związana z podstawą *sosna*, niem. *Kiefer* i ap. *sosnowka* ‘młody las sosnowy’ (por. pol. czubatka, sosnowka ‘gat. sikory’).

¹¹ Pozostałe nazwy funkcjonujące współcześnie, takie jak: *Kukula*, *Kukulcze Skąły*, *Kukulczy Las*, *Kukulka*, nie nawiązują do pierwotnych nazw niemieckich.

¹² Większość nazw z rdzeniem *wróbel* pochodzi od n. os. *Wróbel* (*Wróblin*, *Wróbel*, *Wróblanki*, *Wróblów*).

sze, Sudety Zach., NGŚ IV, 4; mikrotoponimy: *im Zurawuetz Teich* 1925–1942, pol. *Żurawiec*, staw, mto Prószków, opol., NGŚ XVI, 192; *Surowietz, Zurowiec* 1925–1942, pol. *Żurawiec*, n. ter., wś-gm. Dobrzeń Wielki, opol., NGŚ XVI, 192; *Sorawiec, Żorawiec* (?) 1925–1942, pol. *Żurawiec*, n. ter., Bogacica, gm. Kluczbork, opol., NGŚ XVI, 192; *Žorav'ina* 1956, ogpol. *Żurawina*, n. ter., Bieńkowice, gm. Krzyżanowice, pow. rac., śl., NGŚ XVI, 192; *Zorawiniec Teich* 1925–1942, pol. *Żurawiniec*, n. ter., Boroszów, gm. Olesno, opol., NGŚ XVI, 192; *Žórawnik* 1830, n. leśna, wś-gm. Suszec, śl., NGŚ XVI, 191; *Zuraw Teich* 1723, pol. *Żuraw*, staw, Zakrzów, gm. Gogolin, opol., NGŚ XVI, 191; *Im Sorawnik* 1925–1942, dziś *Żurawnik*, n. ter., Schodnia, gm. Ozimek, opol., NGŚ XVI, 193; *Kranichsee* 1954 przed 1945, pol. *Żuraw*, łąka, daw. pow. bol., NGŚ XVI, 191; *Kranichteich* przed 1945, pol. *Żurawi Las*, zarośnięty staw, daw. pow. ol., NGŚ XVI, 192; *Kranichseewiese*, *Kranich Wiese* przed 1945, pol. *Żurawka*, łąka, daw. pow. lubin., NGŚ XVI, 193.

Dla wielu terenów Polski charakterystyczne są również ptaki **wodne**, w obrębie Śląska produktywne są jedynie bazy *kaczka* i *gęś*. *Kaczka* symbolizuje nieśmiertelność, miłość małżeńską, szczęście, ale i bez troskę, powierzchowność czy oszustwo (SSKop, s. 134), *gęś* – wyobrażnię, duszę, gadatliwość, macierzyństwo, poświęcenie, ale i głupotę, tchórzostwo i zawiść (SSKop, s. 95). W języku niemieckim *Gans* ‘gęś’ kojarzy się głównie z paplaniną, niedojrzałością i głupotą, a także z płcią żeńską, *Ente* ‘kaczka’ – z kłamstwem i gadatliwością (<https://woerterbuchnetz.de>).

pol. **gęś, gąsior** // niem. **Gans**¹³

toponimy: *Wilde Gans*, pol. †*Gąsiorek*, daw. przys. do wsi Szalejów Górny, gm. Kłodzko, dlnśl., NGŚ III, 30; *Gansahr* 1787, ogpol. *Gąsior*, cz. mta Wołów, dlnśl., NGŚ III, 30; *Gisino* 1267, dziś *Gęsiniec*, wś, gm. Strzelin, dlnśl., NGŚ III, 33; †*Gąsior*, daw. przys. do wsi Daszów, gm. Jemielno, dlnśl., NGŚ III, 30; hydronimy: *Gänsbeutel* przed 1945, pol. *Gęsiniec*, rzeka, dorz. Bobru, Odra, NGŚ III, 33, ESHP; oronimy: *Gans-Berge* przed 1945, pol. *Jedlice*, wzg., daw. pow. świd., NGŚ IV, 89; *Gänseberg* przed 1945, pol. *Gęsia Góra*, g., Pog. Izerskie, Sudety Zach., NGŚ III, 33; *Entenberg* przed 1945, pol. *Kaczorek*, g., Pog. Bolkowskie, Sudety Środ., NGŚ IV, 116; *Gąsior*, *Gansahr* przed 1945, pol. *Gąsior*, wzg. w okolicy Imielina, dziś mto Mysłowice, śl., NGŚ III, 30; mikrotoponimy: *Gänse Ecke* przed 1945, pol. *Gęsi Kąt*, las, leśn. Niezgoda, gm. Żmigród, dlnśl., NGŚ III, 33; *Gänswiese* przed 1945, pol. *Gęsiniec*, łąka, daw. pow. mil., NGŚ III, 33; *Gęsi Rynek* przed 1945, pole, daw. pow. ryb.; NGŚ III, 33; *Gänse Teich* przed 1945, pol. *Gęsi Staw*, staw, daw. pow. trzeb., NGŚ III, 33; *Gansberg* 1786, pol. *Gąska*, cz. wsi Kostrzyca, gm. Mysłakowice, dlnśl., NGŚ III, 31; *in Gąsie*, *Gonschie* 1925–1942, ogpol. *Gąsie*, n. ter., pod wsią Radonia, gm. Wielowieś, śl., NGŚ III, 30; *Die Geschoren* przed 1945, pol. *Gąsiory*, łąka, daw. pow. oles., NGŚ III, 31;

¹³ Tu raczej przy stawach hodowlanych.

pol. *kaczka*, *kaczor* // niem. *Ente*

hydronimy: *Kaczyniec* 1951, rzeka, l. dopł. Małej Panwi, Odra, NGŚ IV, 118, ESHP; *Kaczorek* 1951, rzeka, l. dopł. Kaczawy, Odra, NGŚ IV, 116, ESHP; *Enten-Gr.(aben)* 1887, pol. *Kaczorek*, l. dopł. Krępiczy, dorz. Odry, NGŚ IV, 116, ESHP; oronimy: *Entenberg* przed 1945, pol. *Kaczyniec*, g., G. Złote, Sudety Wsch., NGŚ IV, 118; mikrotoponimy: *Die Kaschelanke* 1786/87, ogpol. †*Kacza Łąka*, pole, Białków, gm. Miękinia, dlnśl., NGŚ IV, 115; *Kaczyniok* 1925–1942, ogpol. *Kaczerniak* ‘kaczorowy staw’, n. ter., Czechowice, dziś mto Gliwice, śl., NGŚ IV, 116; *Katzur* 1900, ogpol. *Kaczor*, cz. Grędziny, dziś przys. Zbytowej, gm. Bierutów, dlnśl., NGŚ IV, 116; *Kaczegrundzik* 1925–1942, ogpol. *Kaczy Grądzik*, n. ter., ok. Starych Siołkowic, gm. Popielów, opol., NGŚ IV, 117; *Kaczy Rynek* przed 1945, mokradła, daw. pow. gliw., NGŚ IV, 117; *Enten Teich* przed 1945, pol. *Kaczy Staw*, bagno, daw. pow. syc., NGŚ IV, 117; *Kaczykierz* 1925–1942, n. ter., ok. Satrij Kuźni, gm. Bierawa, opol., NGŚ IV, 188; *Kaczykierz* 1925–1942, n. ter., Strzybnica, dziś mto Tarnowskie Góry, śl., NGŚ IV, 118; *Der Kaschinietz* 1817, ogpol. *Kaczyniec*, pole, Groblice, gm. Św. Katarzyna, dlnśl., NGŚ IV, 118; *Kaczinietz* 1925–1942, ogpol. *Kaczyniec*, n. ter. ok. Żelaznej, gm. Dąbrowa, opol., NGŚ IV, 118; *Kaczynietz* 1925–1942, ogpol. *Kaczyniec*, staw, ok. Gierałcic, gm. Wołczyn, opol., NGŚ IV, 118; *Entengrund* przed 1945, pol. *Kaczory*, łąki, daw. pow. grod., NGŚ IV, 117; *Entenbusch* przed 1945, pol. *Kaczyniec*, las, nadleśn. Wołczyn, opol. NGŚ IV, 118; *Ent-Teich*, przed 1945, pol. *Kaczyniec*, staw, daw. pow. żar., NGŚ IV, 118.

Inne gatunki ptaków **wodnych, błotnych lub żyjących w trzcinach** są rzadko spotykane na Śląsku, pojedynczo w nazwach geograficznych pojawiają się niemieckie: *Pelikan* (*Pelikanfelsen* przed 1945: niem. ‘skały przypominające kształtem pelikana’, pol. *Pelikan*, skały na zboczu Krogulca, G. Izerskie, Sudety Zach., NGŚ X, 17); *Schnepfen*, pol. *bekas*, *ślonka* (*Schnepfen Berg* przed 1945, dziś *Przepiórka*, wzg., daw. pow. trzeb., NGŚ XI, 40); *Möwe* (*Möwen-Insel* przed 1945, pol. *Czajczy Ostrów*, wysepka, daw. pow. leg., NGŚ II, 48¹⁴) i *czajka* // *Kiebitz* (*Bagno Czaicze*, n. ter., daw. pow. pszcz., nadleśn. Śmiłowice, NGŚ I, 20; *Czajka* przed 1945, g., ok. Wisły, Beskid Śląski, NGŚ II, 48; *Kiebitzwiese* przed 1945, pol. *Czajka*, łąka, daw. pow. wałb., NGŚ II, 48).

Nosicielami pozytywnych konotacji są szczególnie ptaki **śpiewające**. *Skowronek* symbolizuje niebo, wiosnę, świt, nadzieję, miłość, wesołość, a także naiwność i lekkomyślność (SSKop, s. 382), również w słownikach niemieckich przy nazwach tych ptaków (*Fink* ‘zięba’, *Zeisig* ‘czyż’) podkreśla się odniesienia do miłości, młodości, radości i beztroski (<https://woerterbuchnetz.de>).

¹⁴ *Mewia Góra* – to już nazwa sztuczna.

pol. **skowronek** // niem. **Lerche**

toponimy: *Lerchenberg* 1845 (*Lirchenberg* 1361), pol. *Skowronek*, daw. kol. i folw. włączone do Przeździecy, gm. Wleń, dlnśl., NGŚ XII, 111; *Lerchenfeld* 1845, pol. *Skowronki*, osada Radochowa, gm. Łądek-Zdrój, dlnśl., NGŚ XII, 111; *Lerchenfeld* 1786, pol. *Skowronków*, osada, wś Konradów, gm. Głucholazy, opol., NGŚ XII, 111; *Lerchenfeldkretscham* 1845, pol. *Skowronów*, osada Pietrowic Wielkich, śl., NGŚ XII, 111; oronimy: *Lechnenberg* przed 1945, pol. *Skowronek*, wzg., Pog. Kaczawskie, Sudety Zach., NGŚ XII, 111; *Lerchenberg* 1887, pol. †*Skowroniec*, daw. folw. i wzg. w pobliżu Świerzawy, dlnśl., NGŚ XII, 111; *Lerchen-Berg* przed 1945, pol. *Skowron*, też *Skowronek*, wzg., Wzniesienia Dziwizowskie, Kotlina Jeleniogórska, Sudety Zach. NGŚ XII, 111; *Lerchenberg* przed 1945, pol. *Skowron*, g., Mały Grzbiet, G. Kaczawskie, Sudety Zach., NGŚ XII, 111; *Lerchenberg* przed 1945, pol. *Skowroniec*, g., G. Krucze, Brama Lubawska, Sudety Środ., NGŚ XII, 111; *Lerchenberg* przed 1945, pol. *Skowroniec*, wzg., daw. pow. lubin., NGŚ XII, 111; *Lerche Berg* przed 1945, pol. *Skowrończe*, wzg., daw. pow. oł., NGŚ XII, 112; *Lerchen Berg* przed 1945, pol. *Skowrończyk*, wzniesienie, daw. pow. jaw., NGŚ XII, 112; mikrotoponimy: *Lerchenäcker* przed 1945: *der Acker* ‘pole’, pol. *Skowronki*, pola, wś Bojanów, gm. Krzanowice, śl., NGŚ XII, 111; *Im Felde na Skowronek* 1925–1942, pole, wś Chróścina, gm. Dąbrowa, opol., NGŚ XII, 111¹⁵;

pol. **zięba** // niem. **Fink**

hydronimy: *Finken-Floß* 1930, pol. *Ziębnik*, l. dopł. Czerwieni, dorz. Kamiennej, Bóbr, Odra, NGŚ XVI, 149, ESHP; oronimy: *Finkeberg* 1949, pol. *Zięba*, wzniesienie w mieście Głucholazy, opol., NGŚ XVI, 147; *Finken Berg* przed 1945, pol. *Zięba*, wzniesienie, Przedgórze Izerskie, Sudety Zach., NGŚ XVI, 147; *Finkenloch* przed 1945, pol. *Ziębia*, dolina, daw. pow. jel., NGŚ XVI, 147; *Finken Berge* przed 1945, pol. *Ziębica*, też *Ziembice*, wzg., daw. pow. mil., NGŚ XVI, 148; *Finkenberg* przed 1945, pol. *Ziębiniec*, g., Kotlina Jeleniogórska, Sudety Zach., NGŚ XVI, 148; *Finken Berg* przed 1945, pol. *Ziębiniec*, wzg., daw. pow. lubin., NGŚ XVI, 148; *Finken Berg* przed 1945, pol. *Ziębinka*, wzg., daw. pow. trzeb., NGŚ XVI, 148; *Finken Berg* przed 1945, pol. *Ziębinki*, wzg., daw. pow. bol., NGŚ XVI, 149; *Finken Berg* przed 1945, pol. *Ziębnik*, wzg., daw. pow. lubin., NGŚ XVI, 149; mikrotoponimy: *Finkenbusch* przed 1945, pol. *Ziębi Lasek*, las w pobliżu Wierchowic, gm. Krośnice, dlnśl., NGŚ XVI, 147; *Finkenteichwiese* przed 1945, pol. *Ziębina*, łąka w daw. pow. złotor., NGŚ XVI, 148;

pol. **czyż** // niem. **Zeisig**

hydronim *Zeis fl.(oss)* 1736, pol. *Czyżyńska*, potok, p. dopł. Strzegomki, Bystrzyca, Odra, NGŚ II, 77, ESHP; oronimy: *Zeisig-Berg* przed 1945, pol. *Czyż*, wzg., daw. pow. bol., NGŚ II, 76; *Zeis Lehne* przed 1945, od niem. *Lehne* ‘pochyłość’, pol.

¹⁵ *Skowrończa* – nowa nazwa polska.

Czyżowa, stok, Pog. Wałbrzyskie, Sudety Środ., NGŚ II, 76; *Zeisigkoppe* przed 1945, pol. *Czyżyca*, g., G. Sowie, Sudety Środ., NGŚ II, 76; *Cajzigberg*, *Zeisig-Berg* przed 1945, pol. *Czyżyca*, wzg., daw. pow. prud., NGŚ II, 76; *Zeisken-Berg* przed 1945, pol. *Czyżyca*, wzg., daw. pow. leg., NGŚ II, 76; *Zeizig-Berge* przed 1945, pol. *Czyżykowe*, wzg., daw. pow. zgorz., NGŚ II, 77; *Zeisigsteine* przed 1945, pol. *Czyżyński*, skała w Jeleniej Górze, dlnśl. NGŚ II, 77; mikrotoponim *Zeisker Wiese* przed 1945, pol. *Czyżykowa Łąka*, łąka, daw. pow. dzierz., NGŚ II, 77.

Wśród ptaków śpiewających wyróżniają się też gatunki, które są nosicielami negatywnych konotacji (być może wiąże się to z ich kolorem). *Kruk* i *wrona* są symbolami niepokoju, choroby, zepsucia, śmierci, diabła, piekła, wojny, prorocstwa, ale też długowieczności i pamięci (SSKop, s. 172; Kowalski, 2007, s. 256–262), również słowniki niemieckie podkreślają, że ptaki te zwiastują nieszczęście i zły los, a cechują je złodziejstwo, chciwość i okrucieństwo (<https://woerterbuchnetz.de>).

pol. **kruk** // niem. **Rabe**

Rabenstein przed 1945, pol. *Krucza Skala*, g., G. Krucze, Sudety Środ., NGŚ VI, 50; *Rabenstein* przed 1945, pol. *Krucze Skały*, skałki, Szklarska Poręba, dlnśl., NGŚ VI, 50; *Rabenstein* przed 1945, pol. *Kruczek*, g., G. Stołowe, Sudety Środ., NGŚ VI, 50; *Rabenkuppe* przed 1945, pol. *Krucza Kopa*, g., G. Stołowe, Sudety Środ., NGŚ VI, 50; *Rabenberg* przed 1945, pol. *Krukowa*, g., Karkonosze, Sudety Zach., NGŚ VI, 50; *Rabyn* 1213: niem. *Raaben* ‘kruki’, pol. *Kruków*, wś, gm. Żarów, dlnśl., NGŚ VI, 51; *Raben Berg* przed 1945, pol. *Kruczy Stok*, zbocze, Karkonosze, Sudety Zach., NGŚ VI, 50; *Kruki Przednie i Zadnie* 1776, n. leśne, leśn. Międzyrzecze, dziś mto Tychy, śl., NGŚ VI, 51; *Bei der Krutschiene*, *Die Krutschiene* XIX w., dziś *Kruczynna*, las i pole, wś Modrzyca, gm. Otyń, lubus., NGŚ VI, 50;

pol. **wrona** // niem. **Krähē**

toponim *Neudörfel am Krähenbusche* 1816, pol. *Wrony*, przys., wś-gm. Stare Bogaczowice, dlnśl., NGŚ XV, 150–151; hydronim *Wrona* przed 1945, rz., l. dopł. Chrzastawy, dorz. Małej Panwi, Odra, NGŚ XV, 148; oronimy: *Krähenberg* przed 1945, pol. *Krucza*, g., G. Stołowe, Sudety Środ., NGŚ VI, 50; *Krähenberg* przed 1945, pol. *Wrona*, g., Wzgórza Łomnickie, Kotlina Jeleniogórska, Sudety Zach., NGŚ XV, 148; *Krähen Berg* 1940, pol. *Wronina*, wzg., Pog. Izerskie, Sudety Zach., NGŚ XV, 150; *Krähen Berg* 1949, pol. *Wrona*, g., G. Sowie, Sudety Środ., NGŚ XV, 148; *Kroennberg* 1541, pol. *Wronka*, g., Kotlina Kłodzka, Sudety Wsch., NGŚ XV, 150; *Krähen Berg* przed 1945, wzniesienie, daw. pow. grod., NGŚ XV, 149; *Krähenberg*, pol. *Wroniawa*, też *Krucza*, g., Wzgórza Lewińskie i Obniżenie Dusznickie, Sudety Środ., NGŚ XV, 149; *Kräh Berg* przed 1945, wzg., daw. pow. strzel., NGŚ XV, 149; *Krähenberge* przed 1945, pol. *Wronie Góry*, wzniesienie, daw. pow. brzes., NGŚ XV, 149; *Krähen Berg* przed 1945, pol. *Wroniec*, szczyt na

zboczu Wielkiej Sowy, G. Sowie, Sudety Środ., NGŚ XV, 149; *Krähen Berg* przed 1945, pol. *Wroniec*, g., okol. Stanisłowa, gm. Podgórzyn, dlnśl., NGŚ XV, 149; *Krähen-Berg* 1949, pol. *Wrońsko*, g., Wzgórza Włodzickie, Sudety Środ., NGŚ XV, 151; mikrotoponimy: *Wrono* 1925–1942, ogpol. *Wrona*, n. ter., Wróblin, dziś mto Opole, opol.; *Wroni Kąt* przed 1945, cz. Orzesza, śl., NGŚ XV, 149;

pol. **kawka** // niem. **Dohle**

toponim *Dohlenberg* przed 1945, pol. *Kawczyn*, osada do wsi Nowa Bystrzyca, gm. Bystrzyca Kłodzka, dlnśl., NGŚ IV, 159; oronim *Dohlenberg* przed 1945, pol. *Kawczak*, g., G. Bystrzyckie, Sudety Środ., NGŚ IV, 159; mikrotoponimy: *Die kleine kawcze*, *Die grosse kawcze* 1925–1942, ogpol. *Kawcze*: przym. *kawczy: kawka*, n. ter. w pobliżu wsi Wierzch, gm. Głogówek, opol., NGŚ IV, 159; *Kautze Garten* XIX w., ogpol. *Kawcze*, n. ter., wś Płoty, gm. Czerwieńsk, lubus., NGŚ IV, 159; *Kawie* 1925–1942, n. ter. w pobliżu wsi Malnie, gm. Strzelce Opol., opol., NGŚ IV, 159.

Negatywnie kojarzą się też ptaki **nocne**. *Sowa* symbolizuje samotność, czujność, prorocstwo, ciemność, diabła, smutek, nieszczęście i śmierć, niewiele jest konotacji pozytywnych, jak mądrość czy dowcip (SSKop, s. 396). Również słowniki niemieckie oprócz cechy mądrości podkreślają takie cechy sowy, jak: złowrogość i upiorność, a także samotność i melancholię (<https://woerterbuchnetz.de>; <https://www.duden.de>).

pol. **sowa** // niem. **Eule**

toponimy: *Eulenburg* 1789, pol. *Sowa*, przys., gm. Nowa Ruda, dlnśl., NGŚ XII, 156; *Eyle* 1631, pol. *Sowina*, osada, gm. Nowa Ruda, dlnśl., NGŚ XII, 159; *Eulenberg* 1747, pol. †*Sowina*, cz. Ponikwy, gm. Bystrzyca Kłodzka, dlnśl., NGŚ XII, 159; *Sabine* 1525, pol. *Sowin*, wś, gm. Łambinowice, opol., NGŚ XII, 159; *Sowiniec* przed 1945, łąki, daw. pow. strzel., NGŚ XII, 159; hydronimy: *Eulenfloß* po 1936, pol. *Sowi Sław*, potok, p. dopł. Walimki, Bystrzyca, Odra, NGŚ XII, 158, ESHP; *Eul-Gr(aben)* 1943, pol. *Sowina*, kanał, l. dopł. Baryczy, Odra, NGŚ XII, 159, ESHP; oronimy: *Eulenberg* przed 1945, pol. *Sowiniec*, wzniesienie, w Szklarskiej Porębie, pow. jel. dlnśl., NGŚ XII, 159; *Eulenstein* przed 1945, pol. *Sowi Kamień*, skałka, Rudawy Janowickie, Sudety Zach., opol., NGŚ XII, 158; NGŚ XII, 157; *Eulengrund* przed 1945, pol. *Sowia Dolina*, dolina, Karkonosze, Sudety Zach., NGŚ XII, 158; *Eulen Hügel* przed 1945, pol. *Sowia Górka*, g., Rudawy Janowickie, Sudety Zach., NGŚ XII, 158; *Eulenberg* 1845, pol. *Sowia Kopa*, szczyt, G. Złote, Sudety Wsch., NGŚ XII, 185; *Eulenstein* przed 1945, pol. *Sowie Skały*, skały w Szklarskiej Porębie, pow. jel., dlnśl., NGŚ XII, 158; *Eule Lehne* przed 1945, pol. *Sowie Zbocze*, cz. zbocza Gontowej, G. Sowie, Sudety Środ., NGŚ XII, 159; *Sowia Przełęcz* przed 1945, przełęcz, Karkonosze, Sudety Zach., NGŚ XII, 158; mikrotoponimy: *Eulengrund* przed 1945, pol. *Sowi Las*, las., leśn., Niedźwiedź, gm. Ziębice, dlnśl., NGŚ XII, 157; *Eulenlinde*

przed 1945, pol. *Sowia Kopa*, n. ter., daw. pow. świd., NGŚ XII, 158; *Sowio Gora* 1925–1942, ogpol. *Sowia Góra*, n. ter. w Nowej Wsi Królewskiej, cz. Opola, opol., NGŚ XII, 158; *Sowia Niwa* 1819, n. ter., ws. Wojska, gm. Tworóg, śl., NGŚ XII, 158;

pol. *puchacz* // niem. *Uhu*

oronimy: *Uhustein* przed 1945: niem. ‘puchaczowa skała’, pol. *Puchacz*, skałka w lesie, G. Złote, Sudety Wsch., NGŚ XI, 70; *Puhu Pass* przed 1945: niem. ‘puchaczowa przełęcz’, pol. *Puchaczówka*, przełęcz, Masyw Śnieżnika, Sudety Wsch., NGŚ XI, 70.

4. Podsumowanie i wnioski

Nazwy geograficzne od nazw ptaków to te uniwersalia, które kształtują obraz rzeczywistości zarówno w języku polskim, jak i niemieckim. Na przykładzie tych nazw wyraźnie widać, że tendencje nazewnicze w obu językach są podobne. Oczywiście niektóre nazwy nie zachowały swych pierwotnych znaczeń, decyzją Komisji Nadawania Nazw po drugiej wojnie światowej ich znaczenia zostały zmienione, chociaż zauważa się czasem tylko niewielkie odejście od oryginału, np. *Uhu Berg* przed 1945, pol. *Sowiniec*, wzg., daw. pow. średz., NGŚ XII, 159; *Puhustrasse* przed 1945, pol. *Kukulcza Droga*, droga, daw. pow. byst., NGŚ VI, 84; *Puhu Berg* przed 1945, pol. *Dudek*, wzg., daw. pow. kłodz., NGŚ II, 147; *Siebenzipfel* 1908, pol. *Sosnówka*, las w okolicy wsi Przejęśław, gm. Osiecznica, dlnśl., NGŚ XII, 152; *Lerchen Berg* przed 1945, pol. *Słowik*, wzg., daw. pow. wroc., NGŚ XII, 123; *Lerchen Berg* przed 1945, pol. *Pustaczek*, wzg., Równina Wrocławska, NGŚ XI, 79; *Lerchen-B.(erg)* przed 1945, pol. *Ziębniak*, szczyt, Pog. Kaczawskie, Sudety Zach., NGŚ XVI, 149; *Entenberg* przed 1945, pol. *Sowiniec*, g., G. Złote, Sudety Wsch., NGŚ XII, 159; *Rabenberg* przed 1945, pol. *Gawron*, g., G. Wałbrzyskie, Sudety Wsch., NGŚ III, 28; istnieją też nazwy całkowicie odbiegające znaczeniem od nazw pierwotnie niemieckich, np. *Finken Berg* przed 1945, dziś *Jagodzińska Góra*, wzg., daw. pow. zgorz., NGŚ IV, 57.

Zdecydowana większość nazw pochodzących od nazw ptaków to nazwy topograficzne, charakteryzujące teren ze względu na występowanie na nim pewnych gatunków fauny (por. ptaki pospolite, jak *sroka*, *sikora*, czy wędrownie, jak *żuraw*). Są one podstawami toponimów (choć tu bezpośrednio mogą pochodzić od nazw osobowych) lub hydronimów, oronimów i nazw terenowych. Szczególnie widoczne są jako podstawy oronimów – tam widać odwołania do ptaków drapieżnych czy nocnych (jak *jastrząb*, *sokół*, *sęp*, *sowa*, *puchacz*)¹⁶. Wiele jest też nazw terenowych (nazwy łąk, pól, lasów, małych stawów), które funkcjonując jako mikrotoponimy, wykorzystują ten apelatywny budulec. Mogą one mieć pozytywne konotacje (jak *skowronek* czy *zięba*) lub kojarzyć się negatywnie (por. *wrona*, *kruk*).

¹⁶ Na konotacje związane z nazwami ptaków w oronimii zwracała uwagę już Maria Biolik (2001, s. 211–219).

Porównując funkcjonujące na Śląsku nazwy geograficzne od nazw zwierząt¹⁷, zastanawia fakt, dlaczego nazwy gatunków ptaków są największą grupą baz nazwotwórczych. Odpowiedzi należy szukać w twierdzeniu, iż język jest narzędziem służącym do wartościowania, informuje o wartościach i jest nosicielem wartości. W pierwszym zaś rzędzie wartościowaniu podlega otaczający człowieka świat materialny, więc i elementy przyrody (por. Bartmiński, 1991, s. 198; Puzynina, 1992, s. 139). Przyczyny selekcji materiału apelatywnego można wiązać ze schematem wartościującym GÓRA–DÓŁ, lokującym ptaki na niebie, a ssaki, gady czy płazy na ziemi, czyli wartościujący to, co na górze, pozytywnie, a to, co na dole, negatywnie. GÓRA, jak podają Lakoff i Johnson (2010, s. 41–49) jest między innymi metaforą DOBRA, SZCZĘŚCIA, ZDROWIA, PANOWANIA, CNOTY¹⁸. Konotacje związane z poszczególnymi gatunkami ptaków potwierdzają tezę, że sposoby wartościowania w obu językach są również uniwersalne.

Rozwiązanie skrótów

Słowniki

ESHPI – *Elektroniczny słownik hydronimów Polski*, b.d., <https://eshp.ijp.pan.pl> [dostęp: 22.06.2021].

NGŚ – Rospond, S. (1970). *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska*, t. I; H. Borek,

S. Rospond (red.), (1985–1986), t. II–III; H. Borek (red.), (1988), t. IV. Warszawa–Wrocław:

PWN; S. Sochacka (red.) (1991–2016), t. V–XVII. Opole: PIN Instytut Śląski.

SSKop – Kopaliński, W. (1990). *Słownik symboli*. Warszawa: Wiedza Powszechna.

Skróty wyrazowe

ap.	– apelatyw	ogpol.	– ogólnopolski
bol.	– bolesławicki	opol.	– opolskie
byst.	– bystrzycki	ol.	– oleski
brzes.	– brzeski	oles.	– oleśnicki
cz.	– część	oł.	– oławski
daw.	– dawny	p.	– prawy
dlnśl.	– dolnośląskie	Pog.	– Pogórze
dopł.	– dopływ	pol.	– polski
dorz.	– dorzecze	pow.	– powiat
dzierż.	– dzierżoniowski	prud.	– prudnicki
folw.	– folwark	przym.	– przymiotnik
g., G.	– góra, Góry	przys.	– przysiółek
gliw.	– gliwicki	pszcz.	– pszczyński
gm.	– gmina	rac.	– raciborski
grod.	– grodkowski	ryb.	– rybnicki
jaw.	– jaworski	strzel.	– strzelecki

¹⁷ W przygotowaniu monografia pt. *Onimiczny (kraj)obraz Śląska*.

¹⁸ Jak zaznaczałam, nie wszystkie ptaki kojarzą się pozytywnie. Opozycja KOLOROWE–CZARNE wprowadza dodatkowo grupę negatywnie konotowanych ptaków szarych i czarnych.

jel.	– jeleniogórski	ok.	– około
kam.	– kamiennogórski	syc.	– sycowski
kłodz.	– kłodzki	śl.	– śląskie średz. – średzki
kol.	– kolonia	Środ.	– Środkowe
l.	– lewy	świd.	– świdnicki
leg.	– legnicki	trzeb.	– trzebnicki
leśn.	– leśniczówka	wałb.	– wałbrzyski
lubin.	– lubiński	wroc.	– wrocławski
lubus.	– lubuskie	Wsch.	– Wschodnie
mil.	– milicki	wś	– wieś
mto	– miasto	wzg.	– wzgórze
nadleśn.	– nadleśnictwo	Zach.	– Zachodnie
niem.	– niemiecki	zgorz.	– zgorzelecki
n. os.	– nazwa osobowa	złotor.	– złotoryjski
n. ter.	– nazwa terenowa	żar.	– żarski

Bibliografia

- Bartmiński, J. (1991). Projekt i założenia ogólne słownika aksjologicznego. W: J. Puzynina, J. Bartmiński (red.), *Język a Kultura*, t. 2: *Zagadnienia leksykalne i aksjologiczne* (s. 197–209). Wrocław: Wiedza o Kulturze.
- Biolik, M. (2001). Konotacje semantyczne oronimów Warmii i Mazur motywowanych nazwami ptaków. W: H. Sędziak (red.), *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, cz. V (s. 211–219). Łomża: Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wagów.
- Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm*, b.d., <https://woerterbuchnetz.de> [dostęp: 22.06.2021].
- Elektroniczny słownik hydronimów Polski*, b.d., <https://eshp.ijp.pan.pl> [dostęp: 22.06.2021].
- Forstner, D. (1990). *Świat symboliki chrześcijańskiej*, tłum. W. Zakrzewska. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Heckowa, K.W. (1961). *Pod znakiem świętego słońca*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. http://pl.wikipedia.org/wiki/Ptaki_Polski, b.d. [dostęp: 30.03.2022].
- <https://pl.wikipedia.org/wiki/Ptaki>, b.d. [dostęp: 30.03.2022].
- <https://woerterbuchnetz.de>, b.d. [dostęp: 31.12.2021].
- <https://www.duden.de>, b.d. [dostęp: 31.12.2021].
- Kępa-Figura, D. (2007). *Kategoryzacja w komunikacji językowej na przykładzie leksemu ptak*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Kopaliński, W. (1990). *Słownik symboli*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Kowalski, P. (2007). *Kultura magiczna. Omen, przesąd, znaczenie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Lakoff, G., Johnson, M. (2010). *Metafory w naszym życiu*, tłum. T.P. Krzeszowski, Warszawa: Wydawnictwo Aletheia.
- Lech-Kirstein, D. (2010). Nazwy ptaków w polskiej toponimii (przyczynek do onomastyki kulturowej). W: J. David, M. Čornejová, M. Harvalík (red.), *Mnohotvárnost a špecifičnosť onomastiky. IV. česká onomastická konference 15.–17. září 2009, Ostrava – sborník příspěvků* (s. 304–312). Ostrava–Praha: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě a Ústav pro český AV ČR, v.v.i.

- Lewandowska-Tomaszczyk, B. (1996). Uniwersalizm a relatywizm na tle nowych teorii kognitywnych. W: R. Grzegorzczkowska, A. Pajdzińska (red.), *Językowa kategoryzacja świata* (s. 51–66). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Ligeża, J. (1984). *Śląska kultura ludowa*. Katowice–Wrocław: Wydawnictwo Instytutu Śląskiego.
- Polański, K. (red.) (1993). *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Wrocław–Warszawa–Kraków 1993: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Puzynina, J. (1992). *Język wartości*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Rospond, S. (1970). *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska*, t. I (1985–1986). H. Borek, S. Rospond (red.), t. II–III (1988). H. Borek (red.), t. IV. Warszawa–Wrocław: PWN (1991–2016). S. Sochacka (red.), t. V–XVII. Opole: PIN Instytut Śląski.
- Wesołowska, H. (1991). Zwyczaje i obrzędy rodzinne. W: D. Simonides, P. Kowalski (red.), *Kultura ludowa śląskiej ludności rodzimej* (s. 228–260). Wrocław–Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen.